

La Ricarda: de l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal y Megan Palazón¹,

Universitat Autònoma de Barcelona

DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/periferia.650>

Resum

La Ricarda és una casa situada a les zones baixes del Prat de Llobregat de Barcelona, actualment reconeguda pel seu exclusiu valor arquitectònic i dissenyada per l'arquitecte Antoni Bonet en estreta col·laboració amb el propietari Ricardo Gomis i la seva esposa Inés Bertrand. És construïda en plena època de la dictadura franquista (1953-1963). La casa, que en un principi va ser erigida per ser habitada per la família Gomis-Bertrand va esdevenir un espai on expressions tant artístiques com intel·lectuals i filosòfiques podien ser compartides i difoses, a més d'acollir les inquietuds artístiques que no formaven part de l'art oficial. A través dels anys, el que ha perdurat ha sigut el seu valor arquitectònic, digne d'estudis i anàlisis. La falta de recursos i el reconeixement insuficient del seu llegat cultural han fet que la conservació d'aquesta obra es vegi amenaçada. Aquest article cerca ressaltar el valor històric i cultural de La Ricarda per elaborar una proposta d'intervenció que permeti revitalitzar, interpellar, revaloritzar i respectar els agents implicats, tot transformant aquest espai en un centre cultural.

Paraules clau: centre cultural; revalorització; patrimoni cultural; valor arquitectònic.

Abstract. *"La Ricarda" – From architectural excellence to the cultural vanguard*

La Ricarda is a house located in the lower areas of Prat de Llobregat in Barcelona, currently recognized for its unique architectural value and designed by the architect Antoni Bonet in close collaboration with the owner Ricardo Gomis and his wife Inés Bertrand. The building was constructed with the purpose of being habitated by the Gomis family, but eventually, it was used in order to create a space where expressions artistic as intellectual and philosophical could be shared and disseminated, in addition to harbour the repressed republican intellectual thought at that time. Over the years the house was losing its ideological legacy, but it remained standing as an architectural reference worthy of analysis and studies. However, the lack of resources and the little recognition of its cultural legacy have threatened the continuity of this work. This article seeks to highlight the historical and cultural value of La Ricarda and, from that, draw up an intervention proposal with the aim of revitalize,

¹ Enviar correspondència a: Christian López Fernández (christian.lopez.fer8@gmail.com); Nerea Martínez (nmm284@gmail.com); Leonardo Bernal (bernalbeta@gmail.com); Megan Palazón (meganpg4@gmail.com).

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

interpellate and revalue always respecting the wishes of the parts involved while transforming at the same time this space into a cultural center.

Keywords: cultural center; revaluation; cultural heritage; architectural value.

La Ricarda en l'espai i el temps

¿Què és La Ricarda?

La Ricarda, anomenada també Casa Gomis, se situa a les afores de la localitat del Prat en un medi caracteritzat pels pinars i les dunes, a prop de l'estany de La Ricarda d'on prové el nom de la casa. El projecte es va començar a dissenyar a finals dels anys quaranta, fruit de la correspondència postal entre la família Gomis-Bertrand i l'arquitecte Antoni Bonet, el qual es trobava exiliat a Argentina. Va ser inaugurada al 1963. És reconeguda arquitectònicament a nivell internacional, és per això que la majoria de visites que rep estan relacionades amb l'arquitectura o el disseny. Se la concep com una casa en sintonia amb el seu entorn per la particularitat de la seva coberta ondulada i el joc que té lloc entre la transparència i la intimitat, convertint-la en una icona arquitectònica. Més enllà de les seves característiques estètiques, La Ricarda adquireix un valor molt singular pel context històric i cultural en què va ser construïda.

D'exilis, arquitectes, artistes i reunions a l'ombra de la dictadura

La relació entre Bonet i Gomis no neix de l'interès en el projecte, sinó que ja s'havia construït anteriorment als anys trenta, en l'estreta col·laboració entre GATCPAC i ADLAN. És en la dictadura de Primo de Rivera on floreix un moviment arquitectònic a Catalunya, el GATPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània) i que desapareix al final de la Guerra Civil. Aquest grup neix amb la finalitat de promoure l'arquitectura d'avantguarda, principalment el racionalisme, enllaçant-se amb els corrents europeus que es desenvolupaven aleshores i amb l'interès per a la funció social de l'arquitectura (Punzano, 2006).

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Entre els principals membres destaquem figures com Josep Lluís Sert, Josep Torres i Clavé o Antoni Bonet.

L'any 1932 es crea a Barcelona una nova agrupació: ADLAN (Amics de l'Art Nou), promogut per Joaquim Gomis i Josep Lluís Sert, entre d'altres. Aquesta agrupació va estar estretament vinculada amb GATCPAC i va tenir com a associats persones procedents de professions lliberals interessades en les noves tendències artístiques.

De les activitats multidisciplinàries que programa ADLAN en ressaltem dues. D'una banda, la primera exposició monogràfica de l'obra de Picasso a Espanya, que es va poder veure a Barcelona, Bilbao i Madrid, i de l'altra, la coordinació del número extraordinari de Nadal del 1934 de la revista *D'ací D'allà* sobre l'art del segle XX, veritable compilació de les avantguardes del moment (Orovio, 2014). Que un artista com Picasso, aclamat pels seus idearis antifeixistes fos d'interès d'aquests dos grups, és un símbol més de la forma d'expressió i alteritat de l'època.

No obstant, s'ha de tenir en compte que les activitats eren dirigides a les elits il·lustrades de Barcelona. Tal i com assenyala Pilar Bonet "reuneix dues generacions d'una culta burgesia, cosmopolita i lliberal, que s'enfronta al pairalisme i a l'autosatisfacció nacionalista reivindicant l'ideari de la felicitat utòpia revolucionària del nou segle" (Bonet, 1997, p.16 en Gómez-Pradas, 2018, p.227).

L'ADLAN, igual que el GATCPAC es dissol amb la rebel·lió franquista durant el transcurs de la Guerra Civil. Posteriorment, al 1949, va aparèixer el Club 49, on el model i molts dels protagonistes van ser els mateixos que havien impulsat ADLAN essent la institució catalana més dinàmica en l'art nou. Juan Hidalgo i Walter Marchetti seran els membres més vinculats a l'activitat de caire musical d'aquesta associació i asseguren que "en los sesenta nuestra música era liberadora para un grupo de izquierdas"(Jurado, 1987). Ricard Gomis, a més de ser enginyer, era un intel·lectual i melòman vinculat a la cultura més avantguardista del moment. A falta d'espais i recolzament públic, Gomis va convertir la seva casa en un espai no només

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

familiar, sinó de trobada, creació i exhibició de l'avantguarda cultural, acollint activitats musicals i teatrals organitzades pel Club 49.

És indiscutible el seu valor artístic i cultural de la casa com a icona de l'arquitectura racional, considerant, a més, que està inclosa en el catàleg de patrimoni artístic. No obstant, i en contrast amb l'opinió de la descendència Gomis-Bertrand, no està reconeguda com a BCIL (Béns Culturals d'Interès Cultural).

La situació de La Ricarda

La vulnerabilitat de La Ricarda

Actualment La Ricarda es troba buida, tot i ser una residència d'àmbit privat. S'utilitza únicament per fer visites guiades i es lloga pel rodatge d'anuncis publicitaris i festes privades. Tot i així, l'espai es veu afectat per una problemàtica central: el seu manteniment i necessària restauració. La manca de reconeixement tant cultural, social i històric com de finançament públic pronostiquen una mort imminent de la casa.

Per què les institucions no es fan càrrec de la despesa econòmica de La Ricarda? Al ser una propietat privada amb un reconeixement únicament arquitectònic, les institucions no donen el salt al plantejament d'un finançament.

L'afegit d'aquesta situació és l'emplaçament específic de La Ricarda al Prat. La casa es troba al costat de l'aeroport del Prat, amenaçada en el passat i en el present amb l'ampliació de les pistes d'aterratge i del recinte en general.

Valor cultural vs. valor arquitectònic

El valor arquitectònic de la casa s'ha imposat al seu valor històric i cultural. El recorregut històric que hem traçat fonamenta la visió estesa entre els cercles propers a la casa, que clamen als quatre vents que aquesta memòria que evoca al Club 49 i a Bonet no es perdi alhora que demanen compromís i suport institucional per garantir la pervivència d'aquest lloc preuat encapsulat d'humanitat, valors estètics, polítics i

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

fins i tot ètics. Sens dubte, l'espai de La Ricarda és capaç d'interpel·lar, no només a l'arquitecte curios en els moviments racionalistes, sinó també a tota una població disposada a recordar i gaudir de l'art.

Un nou espai cultural al Prat

Consideracions i prescripcions sobre la naturalesa de les propostes

Així doncs, la palpable i imminent finitud de La Ricarda evoca un imperatiu quasi ètic en la intervenció del recinte. Hem pogut resseguir la seva estela històrica, reflexionar sobre el seu valor cultural, contextualitzar i diagnosticar. Però la pregunta que immediatament genera el conèixer aquesta realitat és: I ara què?

Considerem que les propostes han de tenir en compte, com a punt de partida, els desitjos de les principals parts implicades en primera instància, és a dir, els propietaris i l'esfera propera a la casa. Marita Gomis, una de les filles de Ricard Gomis, atribueix importància a la vessant arquitectònica i estètica:

A mí lo que me gustaría, y teniendo en cuenta el espíritu con el que se creó (La Ricarda), eso por un lado, y luego teniendo en cuenta las informaciones o las opiniones que nos llegan (por otro lado), es que esta casa quedara como una casa museo porque realmente es un referente y es un referente de la arquitectura y es el ejemplo de la arquitectura racionalista en España.

D'altra banda, Victòria Bonet, filla de l'arquitecte de La Ricarda té sentiments contradictoris; preferiria que la casa continués sent una propietat privada però entén que la situació actual dificulta aquest desig i planteja una nova possibilitat:

Creo que esta casa merecería ser un centro cultural, un pabellón de visitantes ilustres, un montón de cosas que creo que tanto a Barcelona como a Cataluña le merece realmente la pena.

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Els altres dos fills exposen una idea conformista i reformista a la vegada amb cites com "no podemos pretender que las cosas se queden como se hicieron y para lo que se hicieron (...) como un recuerdo de lo que fue y de lo que se hizo y que ya no volverá" o "mi ilusión, si tengo que decir una, sería que esta casa fuera un centro cultural". Josep M. Mestres, compositor musical i membre destacat de l'anomenat Club 49 opina que "és una casa que hauria d'intervenir l'administració, sigui l'ajuntament, sigui la generalitat, i fer-ne un centre cultural per mantenir-la bé i poder-hi fer experimentació artística, no només musical, sinó de tota mena".

El desig quasi unànime d'aquestes persones és que La Ricarda es transformi en un centre cultural, o si més no que se la intervingui parcialment amb l'objectiu de conservar-la i guarir-la del pas del temps. Sobre aquesta mateixa matèria escriu la gestora cultural Anna Fabra a *La Vanguardia* que "es nuestro deber tener un papel activo en la preservación de este patrimonio (...) por eso hará falta protección de las administraciones (...), divulgación y reconocimiento" (Fabra, 2018).

Un centre cultural és un espai destinat a la preservació i generació de cultura (DeCarli y Christophe, 2012), un nexa entre subjectivitats que fomenta la cohesió social i les dinàmiques col·lectives horitzontals. Hauria d'esdevenir una eina per treballar i difondre la memòria col·lectiva, que necessàriament tindria l'objectiu d'interpel·lar tant a la població més propera al centre en primera instància, com a la resta del sector poblacional que es pugui veure beneficiat per les propostes i activitats dutes a terme.

Per tal d'il·lustrar aquesta noció de centre cultural partirem del concepte de rizoma. Aquesta idea no només ha d'estar present en la constitució del projecte en si, sinó que ha de travessar i vertebrar cada una de les propostes d'aquest. El rizoma és aquella tija subterrània que creix horitzontalment respecte a la superfície del sòl, de forma indefinida (renovant-se) i sense tenir un centre establert. Aquesta figura, utilitzada en la teoria filosòfica de Gilles Deleuze i Félix Guattari (1972, 1980) aporta una imatge i una concepció concreta sobre el fonament de la proposta cultural: la obertura. Aquest centre cultural, doncs, haurà de comptar amb les característiques

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

pròpies del rizoma. És a dir, el moviment i la construcció constants, ser el centre d'una unitat heterogènia (on cada punt pot ser connectat amb qualsevol altre i influir a nivell estructural en el projecte comú), tenir un caràcter múltiple difusor de la diversitat i esdevenir horitzontal (en contraposició amb la clàssica representació de la jerarquia vertical).

Per a què aquesta proposta es dugui a terme, cal analitzar l'aspecte econòmic no només per arribar a un consens administratiu, sinó per a la efectiva elaboració de les mateixes propostes. Així doncs, considerant l'historial amb l'administració, és raonable pensar que no es pot esperar un finançament complet de les institucions per conservar La Ricarda en el temps, almenys no en primera instància. Per tant, les propostes haurien d'estar dotades de certa autonomia econòmica basada en el mecenatge i el benefici econòmic extret d'aquelles activitats contemplades dins de la proposta central. L'autonomia econòmica parcial sempre serà un aspecte important a l'hora de demanar intervenció institucional: més autonomia, menys inversió i risc per a la institució, més probabilitat d'obtenir subvenció i entrar en el circuit institucional.

Evidentment, aquest plantejament econòmic dista del model ideal de finançament. Tot patrimoni posseeix dues dimensions (Arévalo, 2010), en la mesura que està inserit en el sistema socioeconòmic: la mercantil i la simbòlica. O el que és el mateix, tot patrimoni té dos valors lligats a ell: el valor de canvi (el discurs productivista) i el valor d'ús (el discurs identitari). És pertinent situar la reflexió en aquests termes per entendre la naturalesa intrínseca de lo econòmic en l'argumentació d'una proposta d'aquesta mena i en quina mesura les lògiques del sistema econòmic actual s'infiltrin d'una manera primària en aquests discursos.

La dimensió política (Iniеста, 2006; Prats, 2014) també és fonamental a l'hora d'establir un pla d'aquestes característiques. La Ricarda necessita d'una activació de la seva memòria i és necessari forçar aquest procés de selecció intencionada (Prats, 2014, p.153) per començar amb una posada en valor oficial el més aviat possible.

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Entenem que les propostes han d'interpel·lar a la població del Prat i per tant han de gravitar sobre dos eixos espacials: les propostes a l'espai concret de La Ricarda, relacionades directament amb la utilització de l'espai material de la parcel·la; i les propostes al municipi del Prat de Llobregat, que tractaran de posar en relació la gent del municipi amb la història i el valor cultural de la casa.

Passar a l'acció

La proposta central doncs consistiria en utilitzar la parcel·la de La Ricarda com a centre cultural dotat d'activitats diverses. L'objectiu d'aquest projecte seria recuperar l'esperit artístic i exaltar el valor estètic i històric de la casa mitjançant un seguit de propostes que col·loquin La Ricarda en el focus cultural del Prat de Llobregat.

La primera proposta aniria enfocada a alumnes d'educació visual i plàstica de primer a tercer curs de la ESO de la població del Prat. Es faria una visita guiada on els participants s'impregnarien del valor estètic i històric que materialitzarien posteriorment amb exercicis de tècniques plàstiques.

Seguint amb el caràcter formatiu, es proposen uns seminaris sobre història que tinguessin com a punt de partida La Ricarda amb una nova oferta d'excursions i visites a les instal·lacions relacionades amb aquests seminaris. Es proposa també la utilització de l'espai per organitzar activitats de reflexió i debat en temes relacionats amb les ciències socials.

Un altre exemple seria organitzar activitats com clubs de dibuix, ganxet, manualitats, lectura, etc., a partir de subvencions públiques i en col·laboració amb organitzacions i biblioteques. El resultat d'aquestes activitats podrien esdevenir exposicions temporals i/o de discussió que podrien tenir lloc a l'espai de La Ricarda.

D'altra banda, en un sentit més lúdic, s'organitzaria un cicle de concerts tant en els espais interiors com exteriors. Caldria una sonorització per tal de contrarestar la contaminació sonora de l'aeroport. També una projecció de pel·lícules "a la fresca" de temàtica relacionada amb la guerra civil i la dictadura seria una bona opció per

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

assegurar el flux de persones. La potencialitat d'aquestes propostes rau en el possible benefici econòmic.

Aquestes propostes són orientatives i estan obertes al canvi, ja que considerem que per tal d'aconseguir un bon resultat s'hauria de treballar conjuntament amb les organitzacions i associacions, en virtut de construir i oferir projectes i activitats que generin tant interès com participació ciutadana.

Conclusions

Creiem doncs, que la Ricarda ha de ser considerada a més d'un espai d'interès cultural, un bé reconegut com a patrimoni històric i cultural, digne de ser protegit pels estaments públics i la comunitat. El seu alt contingut emocional i el gran llegat sociocultural ha de fer-se visible, tal i com succeeix a nivell internacional des de l'arquitectura i el disseny.

La Ricarda representa un espai que interactua en perfecta sincronia amb el mitjà natural que l'envolta. No obstant això, el pas del temps i l'expansió de l'aeroport de Barcelona han perjudicat enormement aquesta bella edificació d'estil racionalista, portant-la a una deterioració estructural i estètica en constant agreujament. Els desperfectes que pateix la casa també signifiquen una desvaloració del seu llegat històric i cultural. És important doncs crear un projecte que permeti la seva preservació com a patrimoni de tots i com a eina de memòria conjunta.

Les línies d'acció que es poden dur a terme en aquest espai, han de considerar una integració entre la ciutadania del Prat i l'essència més profunda que ostenta aquest espai. Així, creiem que la revitalització d'aquesta casa no només passa per les reformes estructurals, sinó que ha de tenir una dosi vital d'intervenció sociocultural que involucri a la població del municipi i que permeti compartir amb el màxim de persones possible la història que resideix entre les parets de La Ricarda.

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Bibliografia

- Arévalo, J. (2010). El patrimonio como representación colectiva. La intangibilidad de los bienes culturales. *Gazeta de antropología*, 26(1), 1-14.
- Bulliet, R., Crossley, P., Headrick, D., Hirsch, S., Johnson, L., & Northrup, D. (2015). *The earth and its peoples: A global history* (6th ed.). Cengage Learning.
- DeCarli, G. y Christophe, L. (2012). ¿Museo, centro cultural o ambos? *Cultura y desarrollo*, 8.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1972). *L'Anti-Œdipe: Capitalisme et Schizophrénie*, 1. París: Minuit.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1980). *Mille Plateaux: Capitalisme et Schizophrénie*, 2. Paris: Minuit.
- Desjarlais, R., & Throop, C. J. (2011). Phenomenological Approaches in Anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 40(1), 87–102. <http://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092010-153345>
- Fabra, A. (2018). Iconos arquitectónicos en riesgo. *La Vanguardia*. Disponible a: <https://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20180219/44817682882/iconos-arquitectonicos-riesgo-barcelona-global.html>
- Genis, M., & Planelles, J. (2016). La Ricarda-Casa Gomis. *Tag, 1r quadrim*, 31–32.
- Gómez-Pradas, M. (2018). A.D.L.A.N y la promoción de jóvenes artistas: Ramón Marinel·lo, Jaume Sans y Eudald Serra. *Arte, Individuo Y Sociedad*, 30(2), 225–242.
- Iniesta, M. (2006). Àgores globals. Museus per a la mediació: història, identitats i perplexitats. *Mnemòsine*, 3, 35-50.

Christian López; Nerea Martínez; Leo Bernal; Megan Palazón, *La Ricarda – De l'excel·lència arquitectònica a l'avantguarda cultural*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Jurado, M. (1987). Homenaje en Barcelona al Club 49, promotor de la Vanguardia en la postguerra. *El País*. Disponible a:

https://elpais.com/diario/1987/11/10/cultura/563497210_850215.html

Orovio, I. (2014). Mecenes per a mecenes. *La Vanguardia*. Disponible a:

<https://www.arquitectes.cat/ca/content/adlan-reneix-de-la-mà-de-larxiu-històric-del-coac>

Prats, L. (2014). El caràcter magmàtic del patrimoni etnològic. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 39, 152–159.

Punzano, I. (2006). El llegat viu del GATCPAC. *El País*. Disponible a:

https://elpais.com/diario/2006/07/20/quaderncat/1153356317_850215.html